

Samorząd terytorialny i możliwości partycypacji

Materiał powstał w ramach projektu „Seniorze, nie daj się!”

**Projekt dofinansowany ze środków Programu Rządowego na rzecz
Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020**

Wyborcy

Czynne prawo wyborcze

- do rad gmin: obywatel polski oraz obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz stale zamieszkuje na obszarze tej gminy,
- wójta: osoba mająca prawo wybierania do rady tej gminy.

Bierne prawo wyborcze

- wybory do rady gminy: osoba mająca prawo wybierania tych organów,
- wybory wójta: obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 25 lat, z tym że kandydat nie musi stale zamieszkiwać na obszarze gminy, w której kandyduje.

Wójt

Sposób wyboru: wybierany w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich, w głosowaniu tajnym. Od 2018 r. – dwukadencyjność!

Wybory odbywają się w 1 lub 2 turach - za wybranego uznaje się tego kandydata, który w głosowaniu otrzymał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów (bezwzględna większość). Jeśli żaden z kandydatów w 1. turze nie uzyskał wymaganego progu, 14 dni później przeprowadza się ponowne głosowanie – wygrywa ten, kto uzyskał więcej głosów.

Z inicjatywy Rady Gminy lub na wniosek mieszkańców można przeprowadzić referendum w celu odwołania Wójta (najwcześniej 9 m-cy po jego wyborze, najpóźniej 9 m-cy przed zakończeniem kadencji). Równoznaczne z takim referendum jest nieudzielenie absolutorium za wykonanie budżetu. Przy czym uchwała o nieudzieleniu absolutorium podejmowana jest bezwzględną większością ustawowego składu rady, po przedstawieniu opinii komisji rewizyjnej i Regionalnej Izby Obrachunkowej, a także przeprowadzeniu wysłuchania Wójta.

Poza przypadkiem nieudzielenia absolutorium Rada Gminy może odwołać Wójta na wniosek co najmniej $\frac{1}{4}$ ustawowego składu RG. Wniosek złożony w formie pisemnej, z uzasadnieniem, musi zostać zaopiniowany przez komisję rewizyjną i wymaga uzyskania co najmniej $\frac{3}{5}$ głosów ustawowego składu Rady. Jeśli wniosek nie uzyskał wymaganego poparcia, kolejny można złożyć nie wcześniej niż po upływie 12 m-cy od tego głosowania. Jeśli przeciwko odwołaniu Wójta oddano więcej niż połowę ważnych głosów, działalność RG zostaje zakończona i wygasają mandaty wszystkich radnych.

Odwołanie Wójta z inicjatywy mieszkańców wymaga wniosku co najmniej 10% uprawnionych do głosowania mieszkańców gminy.

Mandat Wójta wygasa w następujących przypadkach:

- odmowy złożenia ślubowania,
- pisemnego zrzeczenia się mandatu,
- utraty prawa wybieralności lub braku tego prawa w dniu wyborów,
- naruszenia zakazów łączenia funkcji wójta z wykonywaniem funkcji lub prowadzenia działalności gospodarczej,
- orzeczenia trwałej niezdolności do pracy,
- śmierci,
- zmian w podziale terytorialnym, polegającym na włączeniu gminy do innej jednostki samorządu terytorialnego (jst) albo utworzeniu z 2 lub więcej gmin nowej jst,
- w przypadku powtarzającego się naruszenia konstytucji lub ustaw.

Wójt nie może:

- być jednocześnie wójtem lub zastępcą wójta w innej gminie,
- być członkiem organów jst,
- być zatrudniony w administracji rządowej,
- być posłem ani senatorem,
- podejmować dodatkowych zajęć,
- przyjmować darowizn.

Zadania Wójta:

- przygotowywanie projektów uchwał RG,
- opracowywanie programów rozwoju,
- określanie sposobu wykonywania uchwał,
- gospodarowanie mieniem komunalnym,
- wykonywanie budżetu,
- zatrudnianie i zwalnianie kierowników gminnych jednostek organizacyjnych.

Wójt kieruje bieżącymi sprawami gminy oraz reprezentuje ją na zewnątrz.

Wójt opracowuje plan operacyjny ochrony przed powodzią oraz ogłasza i odwołuje pogotowie i alarm przeciwpowodziowy.

Może zarządzić ewakuację z obszarów bezpośrednio zagrożonych.

Rada Gminy

Kadencja rady gminy trwa 5 lat licząc od dnia wyboru.

W skład rady wchodzi radni w liczbie: 1) 15 w gminach do 20 000 mieszkańców; 2) 21 w gminach do 50 000 mieszkańców; 3) 23 w gminach do 100 000 mieszkańców; 4) 25 w gminach do 200 000 mieszkańców oraz po 3 na każde dalsze rozpoczęte 100 000 mieszkańców, nie więcej jednak niż 45.

Radny nie może łączyć mandatu z:

- mandatem posła lub senatora,
- wykonywaniem funkcji wojewody lub wicewojewody,
- członkostwem w organie innej jst.

Przyczyny wygaśnięcia mandatu:

- odmowa złożenia ślubowania,
- pisemne zrzeczenie się mandatu,
- naruszenie ustawowego zakazu łączenia mandatu z wykonywaniem innych funkcji,
- utrata prawa wybieralności lub brak tego prawa w dniu wyborów,
- śmierć,
- niezłożenie oświadczenia majątkowego.

Organizacja wewnętrzna:

1. Przewodniczący – organizuje prace rady, prowadzi obrady
2. Wiceprzewodniczący (od 1 do 3)

Wybór dokonywany jest w głosowaniu tajnym, bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowego składu Rady.

Rada Gminy obraduje na sesjach:

- zwyczajnych – zwoływanych przez przewodniczącego co najmniej raz na kwartał,
- nadzwyczajnych – zwoływanych przez przewodniczącego na wniosek Wójta lub co najmniej ¼ ustawowego składu Rady.

Rada Gminy ze swojego grona może powoływać stałe i doraźne komisje do określonych zadań, ustalając przedmiot działania oraz skład osobowy. Komisje stałe działają przez całą kadencję Rady, a doraźne są powoływane w razie potrzeby, do realizacji zadań wykraczających poza zakres działania komisji stałych. W Radzie Gminy funkcjonuje też komisja rewizyjna, w której skład wchodzi radni - poza przewodniczącym i wiceprzewodniczącym. Komisja rewizyjna opiniuje wykonanie budżetu gminy i występuje z wnioskiem do Rady Gminy w sprawie udzielenia lub nieudzielenia absolutorium Wójtowi. Generalnie zatem komisja rewizyjna kontroluje działalność wójta, gminnych jednostek organizacyjnych oraz jednostek pomocniczych gminy.

Zadania Rady Gminy:

- ❖ uchwalanie statutu gminy,
- ❖ ustalanie wynagrodzenia wójta, przyjmowanie sprawozdań z jego działalności,
- ❖ powoływanie i odwoływanie skarbnika na wniosek wójta,
- ❖ uchwalanie budżetu gminy, rozpatrywanie sprawozdania z jego wykonania, podejmowanie uchwały w sprawie udzielenia lub nieudzielenia absolutorium,
- ❖ uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- ❖ uchwalanie programów gospodarczych,
- ❖ przyjmowanie programów rozwoju,
- ❖ ustalanie zakresu działania jednostek pomocniczych, zasad przekazywania im składników mienia do korzystania oraz zasad przekazywania środków budżetowych na realizację zadań przez te jednostki,
- ❖ podejmowanie uchwał w sprawach podatków i opłat,
- ❖ podejmowanie uchwał w sprawach majątkowych gminy, w tym zasad nabywania, zbywania i obciążania nieruchomości oraz ich wydzierżawiania lub wynajmowania, emitowania obligacji, zaciągania długoterminowych pożyczek i kredytów, ustalania max wysokości pożyczek i kredytów krótkoterminowych zaciąganych przez wójta w roku budżetowym, zobowiązań w zakresie podejmowania inwestycji i remontów, tworzenia, likwidacji i reorganizacji przedsiębiorstw, zakładów i in. gminnych jedn. org.
- ❖ określanie wysokości sumy, do której wójt może samodzielnie podejmować zobowiązania,
- ❖ podejmowania uchwał ws. przyjęcia zadań z zakresu administracji rządowej, powiatu lub województwa,
- ❖ podejmowanie uchwał ws. współdziałania z innymi gminami oraz wydzielanie na ten cel odpowiedniego majątku,
- ❖ podejmowanie uchwał ws. współpracy ze społecznościami lokalnymi in. państw,
- ❖ podejmowanie uchwał ws. herbu, nazw ulic i placów lub nazw dróg wewnętrznych, a także wznoszenia pomników,
- ❖ nadawanie honorowego obywatelstwa gminy,
- ❖ podejmowanie uchwał ws. zasad udzielania stypendiów dla uczniów i studentów.

Zadania własne gminy:

- 1) ład przestrzenny, gospodarka nieruchomościami, ochrona środowiska i przyrody oraz gospodarka wodna;
- 2) gminne drogi, ulice, mosty, place oraz organizacja ruchu drogowego;
- 3) wodociągów i zaopatrzenie w wodę, kanalizacja, usuwanie i oczyszczanie ścieków komunalnych, utrzymanie czystości i porządku oraz urządzeń sanitarnych, wysypisk i unieszkodliwianie odpadów komunalnych, zaopatrzenie w energię elektryczną i ciepłą oraz gaz;
- 3a) działalność w zakresie telekomunikacji;
- 4) lokalny transport zbiorowy;
- 5) ochrona zdrowia;
- 6) pomoc społeczna, w tym ośrodki i zakłady opiekuńcze;
- 6a) wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej;
- 7) gminne budownictwo mieszkaniowe;
- 8) edukacja publiczna;
- 9) kultura, w tym biblioteki gminne i inne instytucje kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 10) kultura fizyczna i turystyka, w tym tereny rekreacyjne i urządzenia sportowe;
- 11) targowiska i hale targowe;
- 12) zieleń gminna i zadrzewienia;
- 13) cmentarze gminne;
- 14) porządek publiczny i bezpieczeństwo obywateli oraz ochrona przeciwpożarowa i przeciwpowodziowa, w tym wyposażenie i utrzymanie gminnego magazynu przeciwpowodziowego;
- 15) utrzymanie gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- 16) polityka prorodzinna, w tym zapewnienia kobietom w ciąży opieki socjalnej, medycznej i prawnej;
- 17) wspieranie i upowszechnianie idei samorządowej, w tym tworzenie warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej;
- 18) promocja gminy;
- 19) współpraca i działalność na rzecz organizacji pozarządowych;
- 20) współpraca ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.

Zadania powiatu:

- 1) edukacja publiczna;
- 2) promocja i ochrona zdrowia;
- 3) pomoc społeczna;
- 3a) wspieranie rodziny i system pieczy zastępczej;
- 4) polityka prorodzinna;
- 5) wspieranie osób niepełnosprawnych;
- 6) transport zbiorowy i drogi publiczne;
- 7) kultura oraz ochrona zabytków i opieka nad zabytkami;
- 8) kultura fizycznej i turystyka;
- 9) geodezja, kartografia i kataster;
- 10) gospodarka nieruchomościami;
- 11) administracja architektoniczno-budowlana;
- 12) gospodarka wodna;

- 13) ochrona środowiska i przyrody;
- 14) rolnictwo, leśnictwo i rybactwo śródlądowe;
- 15) porządek publiczny i bezpieczeństwo obywateli;
- 16) ochrona przeciwpowodziowa, w tym wyposażenie i utrzymanie powiatowego magazynu przeciwpowodziowego, ochrona przeciwpożarowa i zapobieganie innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia i zdrowia ludzi oraz środowiska;
- 17) przeciwdziałanie bezrobociu oraz aktywizacja lokalnego rynku pracy;
- 18) ochrona praw konsumenta;
- 19) utrzymanie powiatowych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- 20) obronność;
- 21) promocja powiatu;
- 22) współpraca i działalność na rzecz organizacji pozarządowych;
- 23) działalność w zakresie telekomunikacji.

Zadania samorządu województwa:

- 1) edukacja publiczna, w tym szkolnictwo wyższe;
- 2) promocja i ochrona zdrowia;
- 3) kultura oraz ochrona zabytków i opieka nad zabytkami;
- 4) pomoc społeczna;
- 4a) wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej;
- 5) polityka prorodzinna;
- 6) modernizacja terenów wiejskich;
- 7) zagospodarowanie przestrzenne;
- 8) ochrona środowiska;
- 9) transport zbiorowy i drogi publiczne;
- 10) kultura fizyczna i turystyka;
- 11) ochrona praw konsumentów;
- 12) obronność;
- 13) bezpieczeństwo publiczne;
- 14) przeciwdziałanie bezrobociu i aktywizacja lokalnego rynku pracy;
- 15) działalność w zakresie telekomunikacji;
- 16) ochrona roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy.

Budżet partycypacyjny (in. obywatelski) to proces decyzyjny, w którym mieszkańcy współtworzą budżet danej gminy, tym samym decydując o dystrybucji określonej puli środków publicznych.

W 2018 r. do ustaw o samorządzie gminnym, powiatowym i wojewódzkim dodano regulacje o budżecie obywatelskim. Obligatoryjnie budżet taki posiadać muszą miasta na prawach powiatu, powiaty i województwa (od kadencji 2018-2022). Pozostałe gminy mogą go uchylać fakultatywnie, ale w oparciu o nowe przepisy. W przypadku miast na prawach powiatu wysokość tego budżetu będzie musiała wynosić co najmniej 0,5% wydatków gminy za rok wcześniejszy. Oprócz tego ustawa ogranicza możliwość odrzucania pomysłów mieszkańców przez urzędników. Rada powiatu w toku prac nad projektem uchwały budżetowej nie może usuwać lub zmieniać w stopniu istotnym zadań wybranych w ramach budżetu obywatelskiego.

Do kompetencji rady gminy (rady powiatu, sejmiku województwa) będzie należeć określenie w drodze uchwały wymagań, jakie powinien spełniać projekt budżetu obywatelskiego, a w szczególności:

- wymogów formalnych,
- wymaganej liczby podpisów mieszkańców popierających projekt (z zastrzeżeniem, że nie może być ona większa niż 0,1% mieszkańców terenu objętego pulą budżetu obywatelskiego, w której zgłaszany jest projekt),
- zasad oceny zgłoszonych projektów co do ich zgodności z prawem,
- zasad przeprowadzania głosowania, ustalania wyników i podawania ich do publicznej wiadomości.

Zalety budżetu obywatelskiego:

- ✓ lepsze gospodarowanie gminnym budżetem,
- ✓ przejrzystość,
- ✓ integracja społeczności lokalnej,
- ✓ większa identyfikacja mieszkańców z miejscem zamieszkania,
- ✓ edukacja mieszkańców.

Bariery związane z wdrażaniem budżetu obywatelskiego:

- ❖ konieczność zapewnienia powszechnego udziału społeczności lokalnej lub regionalnej,
- ❖ realizacja budżetu partycypacyjnego wymaga zaangażowania lokalnych polityków, urzędników samorządowych oraz społeczności lokalnej/ regionalnej,
- ❖ obawa polityków przed utratą wpływu na kształt budżetu,
- ❖ konieczność przygotowania planu uchwalania budżetu jst,
- ❖ z większym wyprzedzeniem niż robiono to w przypadku „tradycyjnego” budżetu, rosnące oczekiwania społeczności lokalnej.

Elementy niezbędne do osiągnięcia sukcesu przy wprowadzaniu budżetu partycypacyjnego:

- zaangażowanie społeczności lokalnej,
- przywództwo,
- zaplanowanie działań przygotowawczych,
- komunikacja między wszystkimi podmiotami zaangażowanymi w projekt, powołanie zespołu koordynującego.

Fundusz sołecki to wyodrębnione w budżecie gminy specjalne środki dla sołectwa, przeznaczone na realizację przedsięwzięć będących zadaniami własnymi gminy, służącymi poprawie warunków życia mieszkańców i zgodnych ze strategią rozwoju gminy.

Zasady funkcjonowania funduszu sołeckiego:

- do 31 marca każdego roku rada gminy ma obowiązek podjąć decyzję o wyodrębnieniu (lub nie) środków stanowiących fundusz sołecki w następnym roku budżetowym,
- wójt przekazuje sołtysom informacje o wysokości funduszu sołeckiego przypadającego na każde sołectwo do 31 lipca, a do 30 września sołectwo przekazuje wniosek zawierający zadania do realizacji wraz z informacją o kosztach i uzasadnieniem propozycji,
- poprawnie skonstruowany wniosek jest kierowany do rady gminy, która uwzględnia odpowiednie środki w budżecie gminy na kolejny rok i do końca tego roku wniosek jest realizowany.

Statystyki dotyczące funduszu sołeckiego:

- W 2017 r. fundusz ten był realizowany w 69,4 proc. gmin, w których są sołectwa, czyli w 1510 gminach.
- W 2018 roku – 1551 gmin (tj. 71,31 proc. gmin mających sołectwa) planuje realizację funduszu sołectkiego.
- gmina dostaje zwrot wydatków poniesionych na fundusz sołectki w następnym roku budżetowym. Zwrot ten wynosi 20, 30 bądź 40 proc. - poniesionych przez daną jednostkę wydatków (w zależności od zamożności gminy).

Inicjatywa lokalna to forma współpracy jednostek samorządu terytorialnego z ich mieszkańcami, w celu wspólnego realizowania zadania publicznego na rzecz społeczności lokalnej.

Sprawy, których dotyczyć może inicjatywa lokalna:

- budowy, rozbudowy lub remontu dróg, kanalizacji, sieci wodociągowej, budynków oraz obiektów architektury stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego,
- działalności charytatywnej,
- podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej,
- pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej, działalności na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego, kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
- promocji i organizacji wolontariatu,
- edukacji, oświaty i wychowania,
- działalności w sferze kultury fizycznej i turystyki, ochrony przyrody w tym zieleni w miastach i wsiach, porządku i bezpieczeństwa publicznego.

Z wnioskiem mogą wystąpić:

- mieszkańcy danej gminy jako grupa nieformalna,
- mieszkańcy danej gminy za pośrednictwem lokalnej organizacji pozarządowej (stowarzyszenia, fundacje, ochotnicze straże pożarne, kluby sportowe, w tym uczniowskie kluby sportowe, koła gospodyń wiejskich).

Ocena wniosku przez wójta:

- Ocena powinna być dokonywana na podstawie kryteriów określonych w uchwale o inicjatywie lokalnej.
- Wójt ocenia także celowość wniosku z punktu widzenia potrzeb danej społeczności.

Umowa:

- Zawierana jest między wnioskodawcą a gminą.
- Nie ma jednego wzoru umowy.
- Umowa powinna określać m.in.:
  - zobowiązania wnioskodawcy,
  - zobowiązania samorządu,
  - podział obowiązków przy opracowywaniu niezbędnych dokumentów.

Inicjatywa uchwałodawcza - uprawnienie do przedkładania władzy samorządowej projektów uchwał. Instytucję tę jako obligatoryjną wprowadziła zmiana ustaw o samorządzie gminnym, powiatowym i wojewódzkim ze stycznia 2018 r. (obecnie takie prawo może, ale nie musi, wynikać ze statutu danej

jednostki). W zmienionej formie inicjatywa uchwałodawcza będzie obowiązywać od kadencji 2018-2022.

Grupa mieszkańców gminy (powiatu, województwa), posiadających czynne prawa wyborcze do organu stanowiącego, może wystąpić z obywatelską inicjatywą uchwałodawczą. Wymagana liczebność takiej grupy mieszkańców będzie wynosić:

- w gminie do 5 tys. mieszkańców – co najmniej 100 osób,
- w gminie do 20 tys. mieszkańców – co najmniej 200 osób,
- w gminie powyżej 20 tys. mieszkańców – co najmniej 300 osób,
- w powiecie do 100 tys. mieszkańców – co najmniej 300 osób,
- w powiecie powyżej 100 tys. mieszkańców – co najmniej 500 osób,
- w województwie – co najmniej 1000 osób.

Zasady funkcjonowania inicjatywy uchwałodawczej:

- Rada gminy (rada powiatu, sejmik) określi w drodze uchwały szczegółowe zasady wnoszenia inicjatyw obywatelskich, zasady tworzenia komitetów takich inicjatyw, zasady promocji obywatelskich inicjatyw uchwałodawczych oraz formalne wymogi, jakim muszą odpowiadać składane projekty.
- Projekt uchwały zgłoszony w ramach inicjatywy obywatelskiej powinien stać się przedmiotem obrad rady (sejmiku) na najbliższej sesji po złożeniu projektu, jednak nie później niż po upływie trzech miesięcy od dnia złożenia projektu.

Konsultacja społeczna — instytucja demokracji bezpośredniej. Polega na wyrażeniu przez członków zbiorowości opinii w przedstawionej sprawie. Tworzy się w ten sposób dwustronna relacja, powstająca z inicjatywy administracji państwowej. W odróżnieniu od referendum wyniki konsultacji nie są wiążące dla organów władzy publicznej.

Podstawą prawną do przeprowadzenia konsultacji społecznych są:

- Prawo międzynarodowe – Europejska Karta Samorządu Terytorialnego,
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 02 kwietnia 1997 roku,
- Ustawy o samorządowe: gminnym, powiatowym i wojewódzkim,
- Akty prawa miejscowego.

Konsultacje społeczne są obligatoryjne w przypadku:

- zmiany granic gmin / powiatów,
- podczas nadawania statutu,
- tworzenia nowych jednostek pomocniczych gminy np. sołectw
- tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- tworzenia planu współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Gminne Rady Seniorów

Możliwość tworzenia gminnych Rad Seniorów w Polsce została wprowadzona wraz z nowelizacją ustawy o samorządzie gminnym – Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, nowelizacja z 2013 r.

Rada Seniorów jest kolegialnym organem konsultacyjno-doradczym w gminie, którego zadaniem jest wspieranie rady gminy w przygotowaniu i prowadzeniu polityki senioralnej w gminie. Składa się z:

- przedstawicieli osób starszych,

- przedstawiciele podmiotów działających na rzecz osób starszych, w szczególności przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz podmiotów prowadzących uniwersytety trzeciego wieku, np. Polski Związek Emerytów Rencistów i Inwalidów, Związek Sybiraków, Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych.

Skład i liczebność Rady Seniorów zależy od wielu czynników - m.in. miejsca jej funkcjonowania, historii powstania rady, liczby osób starszych w gminie, osobowości członków rady, itp.

Radę Seniorów może w gminie utworzyć:

- Rada gminy, z własnej inicjatywy,
- Rada gminy na wniosek zainteresowanych środowisk.

Rada gminy, powołując gminną radę seniorów, nadaje jej statut określający tryb wyboru jej członków i zasady działania, dążąc do wykorzystania potencjału działających organizacji osób starszych oraz podmiotów działających na rzecz osób starszych, a także zapewnienia sprawnego sposobu wyboru członków gminnej rady seniorów.

Rada Seniorów jako organ, wspomagający kształtowanie polityki senioralnej w gminie powinna opiniować dokumenty, które wpływają na sytuację seniorów, m.in. uchwały rady gminy, strategie rozwoju gminy, projekty dedykowane wyłącznie seniorom np. karta seniora, programy współpracy gminy z organizacjami pozarządowymi.